

2

REZILIJENTNOST

Štetan uticaj psihološke traume manifestuje se klasterom simptoma koji su toliko raznovrsni da ih praktično ima bezbroj. Najčešće se, međutim, viđa da ljudi idu sledećim putanjama: a) fobično povlačenje iz konkretnih situacija ili iz života uopšte; b) mazohističko repetitivno razmišljanje o uznemirujućim stvarima i „sakupljanje nepravdi“ koje je osoba pretrpela (Bergler, 1961); c) hronična ljutnja i težnja ka osveti; d) nametljiva sećanja (flešbekovi), noćne more, reakcije pojačane uplašivosti i drugi znaci „posttraumatskog stresnog poremećaja“ (DSM-IV-TR, 2000: 463–468); e) stvaranje narcističkog kapitala od nesreće i smatranje sebe „izuzetkom“ (Freud, 1916) od redovnih pravila i propisa društva. Sve ovo je već dobro poznato i obrazuje svakodnevnu građu kliničke prakse u oblasti mentalnog zdravlja. Manje je prepoznata činjenica da psihološka trauma može povremeno imati tihe pozitivne efekte na funkcionisanje Ja i prilagođavanje osobe. To uključuje opreznost, zdrav stoicizam, povećane ambicije, istrajnost i stremljenje ka sticanju znanja o sebi i drugima. Ponekad je uočljivo posttraumatsko povećanje altruizma.

Ovakve dvostrane posledice traume izazivaju raznorazna pitanja. Na primer, šta je to što određuje da li će nakon traume preovladati pozitivne ili negativne posledice? Šta određuje njihove razmere? Da li je ishod traume nešto što ostaje jednom zasvagda ili je podložan psihičkoj elaboraciji, raslojavanju i menjanju? Da li u regulisanju ishoda traume resursi Ja, koji su postojali pre traume, imaju veći uticaj od uticaja koji slede nakon traume, a deluju blagotvorno? Kakva je ovde uloga inteligencije, urođenih talenata, imaginacije i fantazije? Kako i u kojoj meri društvene ustanove (npr. organizacije, muzeji, spomenici) i kulturni „kontejneri“

---

* Pod „kontejnerom“ se ovde podrazumeva ono što ima svojstvo da sadrži, obuhvati u sebe nešto (eng. *container* u smislu *sud, posuda, rezervoar* i sl.). Navedeni primeri

(npr. pozorište, bioskop, poezija) pomažu u preinačavanju uticaja individualne ili grupne traume? I slična pitanja. Iz ove parade radoznalosti, za kliničara se izdvaja jedno pitanje: kako to da se neke osobe raspadnu usled traume, dok druge mogu da izdrže bilo koji napad na njihov sistem? Drugim rečima, koje je poreklo, dinamika i epistemologija rezilijentnosti?

DEFINICIJA I PSIHOANALITIČKE OSNOVE

Preklinički i klinički rad ukazuju na to da će umereni stresovi u detinjstvu, kojima se može uspešno upravljati ili ovladati, verovatno dovesti do stvaranja otpornosti na stres i rezilijentnosti prema kasnijim stresorima (Southwick *et al.*, 2005: 280).

Rezilijentnost se tiče enigme preživljavanja. Preživljavanje ne znači samo fizički opstanak, već podrazumeva i da se nešto održi neoštećeno. Možda čovekova moralnost, to jest, da osoba održi integritet svog uma, dok drugi gube svoje moralno uporište, verovanje u nešto pozitivno u sebi samom, a potencijalno i u drugima takođe (Varvin, 2009: 364).

Glavni psihoanalitički rečnici (Eidelberg, 1968; Laplanche & Pontalis, 1973; Moore & Fine, 1968, 1990; Rycroft, 1968) ne navode „rezilijentnost“ kao prepoznati termin, a ni indeks Frojdovih sabranih dela nema tu odrednicu (*Standard Edition*, Vol. 23). Ako se okrenemo engleskom jeziku, naći ćemo „rezilijentnost“ (*resilience*) definisanu u Websterovom rečniku (*Webster's Ninth New Collegiate Dictionary*) kao „1) sposobnost rastegljenog tela da povrati svoju veličinu i oblik nakon deformisanja prouzrokovanog posebno stresom usled pritiska; 2) sposobnost oporavka od nevolje ili promene ili lako prilagođavanje na njih“ (Mish, 1983: 1003). Pažljiv pogled na ovu definiciju otkriva da rezilijentnost: a) može uključivati i fizičko i psihološko polje; b) može biti ne samo odgovor na traumu, već i na promene uopšte; c) sastoji se ili od

---

kulturnih sadržaja u ovom smislu jesu psihološki „kontejneri“, jer imaju sposobnost da u sebe obuhvate, obrade i preobražavaju važne aspekte ljudskog iskustva, pa i traumatskih događaja. – *Prim. prev.*

povratka na psihosomatski *status quo* ili na manje-više skladno prilagođavanje na promjenjenu unutrašnju ili spoljašnju realnost.

Poslednja pomenuta karakteristika otkriva lingvističku zagonetku koja podrazumeva vezu između rezilijentnosti i fleksibilnosti. Dok se povremeno koriste kao sinonimi (Kay, 1976: 343, 673), ova dva pojma označavaju prilično različite fenomene. *Fleksibilnost* ukazuje na savitljivost, popustljivost i prilagođavanje na izmenjene situacije. *Rezilijentnost*, nasuprot tome, akcenat stavlja na povratak na prvobitno stanje, otpor i oporavak. U Hartmanovim terminima (Hartmann, 1939/1958), *fleksibilnost* je bliža *autoplastičnoj*, a *rezilijentnost* – *aloplastičnoj* adaptaciji.

To nas vraća psihoanalitičkoj literaturi koja se odnosi na sile koje pojedince vode ka samozaštiti i oporavku od nesreća i poteškoća. Frojdiv (1905b, 1909, 1915) opis „Ja-nagona“ je ovde ilustrativan primer. Ovi nagoni služe ciljevima „samoočuvanja“ (1909: 44), „traganja za sobom“ (1908: 212) i „samoodržanja“ (1930: 122). Obično se smatra da prefiks „samo/sebe“ u ovom kontekstu znači telesni self i on zaista ima tu konotaciju. Međutim, on takođe uključuje psihički self, dakle – ciljevi nagona Ja takođe su psihičko samoočuvanje i traganje za sobom. Frojd je isticao da nagoni samoočuvanja delaju u skladu s principom realnosti i streme ka onome što je korisno za odbranu od povrede osobe.

EksPLICITNIJE artikulisanje psiholoških sila koje pomažu osobi da se oporavi od patnje može se naći u Nunbergovom (1926) radu pod nazivom *The Will to Recovery (Volja za oporavkom)*. Nunberg je izneo stav da um koji je suočen sa traumom ili se bori s neurotskim konfliktom žudi za infantilnom onipotencijom. Ovaj regresivni omotač Ja kasnije postaje izvor energije za prevazilaženje psihičkog nemira s kojim se osoba suočava. Laforg (1929) je dodao da blagonaklono Nad-ja treba da bude na svom mestu kako bi se odigrala ova transformacija infantilne onipotencije u adaptivnu energiju.

Četiri godine kasnije Frojd je posebno spomenuo „nagon za oporavkom“ (1933: 106) i njegovim filogenetskim poreklom smatrao „moć regeneracije izgubljenih organa“ (1933: 106) kod nižih životinja. Priznao je da je ova sila doprinela uspehu psihoterapije i psihoanalize. Pošto je po temperamentu bio sklon pesimizmu koji se sa starenjem i bolešću stabilno uvećavao, Frojd, međutim, nije dublje ulazio u prirodu „nagona

za oporavkom“. Umesto toga, koristio je tu ideju kao potporu svoje ideje o kompulsiji ponavljanja i nagonu smrti.

Koncept unutrašnje sile koja pokreće oporavak i koja je, stoga, odgovorna za ljudsku rezilijentnost u susretu s traumom ostao je loše razvijen u nastupajućim godinama psihoanalize. Frojdova nezainteresovanost doprinela je ovom nedostatku pažnje. Činjenica da je tokom godina psihoanalitička teorija motivacije otišla mnogo dalje od njenog ranog modela zasnovanog na nagonima takođe je dovela do zapostavljanja „nagona za oporavkom“.¹

Tri pravca psihoanalitičkog posmatranja su onda dovela do ponovnog oživljavanja interesovanja za rezilijentnost i oporavak: a) istraživanja iskustava onih koji su preživeli nacistički holokaust (Brenner, 2004, 2008; Kestenberg, 1972; Kestenberg & Brenner, 1996; Kogan, 1995, 2007; Valent, 1988) kao i autobiografskih izveštaja koje su takve osobe stavile na raspolaganje (npr. Levi, 1996; Parens, 2004); b) empirijsko posmatranje dece koju su podizali emocionalno poremećeni (Anthony & Cohler, 1987) ili fizički oštećeni roditelji (Wagenheim, 1985); c) istraživanja opservacije dece (npr. Edgumbe & Burgner, 1972; Emde, Graensbauer & Harmon, 1976; Lichtenberg, 1980; Parens, 1979) što je omogućilo pristup unutrašnjim motivacionim sistemima koji se odnose na osnovne ljudske potrebe za preživljavanjem i rastom, uključujući i ljudski „nagon za samoispravljanjem“ (Lichtenberg, 1989). Ova tri izvora informacija zajedno osvetljavaju multideterminisanu prirodu ljudske rezilijentnosti. Oni su naglasili složeno uzajamno dejstvo konstitucionalnih, intrapsihičkih i društvenih faktora za nastajanje i podržavanje ovog kapaciteta.

Opremljeni ovim lingvističkim i psihoanalitičkim leksikonom, mogli bismo rezilijentnost definisati kao kapacitet Ja za obradu psihološke traume do te mere, da nastavljanje prvobitnog nivoa psihičkog funkcionisanja postaje moguće. Međutim, ovo ne podrazumeva bukvalno vraćanje na prvobitno stanje, jer pretraumatska nevinost nije više ni

---

¹ „Nagon za oporavkom“ ponovo je isplivao na površinu u vidu nagona za samoaktualizacijom, impliciranom u radovima Vinikota (1960), Balinta (1968) i Kohuta (1977). Lihtenbergova (1989) ideja o „samoispravljanju“ takođe sadrži heurističke odjeke ovog koncepta.

nadoknadiva niti poželjna. Stoga nastavak funkcionisanja tipičan za rezilijentnost jeste unapređivanje Ja; ono asimiluje psihološke posledice traume i praćeno je dubljim uvidom u self i u njegov interpersonalni kontekst. Nepotrebno je dodavati da je takav napredak iznutra podržan snažnom konstitucijom (Anthony, 1987), neometanim funkcionisanjem nagona Ja (Freud, 1905b), dostizanjem libidinalne konstantnosti objekta (Hartmann, 1952; Mahler, 1968; Mahler, Pine & Bergman, 1975), blagonaklonim i saosećajnim Nad-ja (Nunberg, 1926; LaFogues, 1929) sastavljenim od dobrih unutrašnjih objekata i porodičnih i društvenih sistema podrške.

Ovi složeni sastavni delovi rezilijentnosti objašnjeni su u obimnoj literaturi o osobama koje su preživele holokaust. Međutim, pošto se pokrivena oblast većinom fokusirala na psihološku traumu (individualnu ili grupnu), ja nudim tri upečatljive vinjete u kojima je trauma s kojom se pojedinac susreo pre svega fizička (iako je, naravno, imala velike emocionalne posledice). Nadam se da će susret sa njihovim istorijama rasvetliti misteriju ljudske rezilijentnosti iz još jedne perspektive.

TRI IZUZETNA ČOVEKA

Potencijalu Ja za sublimaciju možemo prići posredstvom faktora kao što su frustraciona tolerancija, odolevanje regresivnom gubljenju funkcionalne autonomije, kapacitet za pribavljanje zamenske gratifikacije, urođeni talenti, kapacitet za prolongiranje i odlaganje pražnjenja. Verovatno je najvažniji stepen u kom funkcionalna zadovoljstva mogu zameniti ona nagona (Sandler & Joffe, 1966: 355).

Prihvatiti sebe u okviru svojih ograničenja važan je aspekt emocionalne zrelosti koja je suprotstavljena narcističkoj racionalizaciji, poricanju, rezignaciji i cinizmu, kao i mazohističkom samookrivlavanju (Kernberg, 1980: 127).

Stiven Hoking (1942–)

Profesor Stiven Hoking jedan je od onih naučnika koji su zaista proširili naše razumevanje univerzuma. Objašnjavajući teoriju relativiteta i kvantnu mehaniku laičkoj javnosti na zanimljiv i razumljiv način, Hoking je složenu fiziku preinačio u prosveteni razgovor koji se može voditi u dnevnoj sobi.* I mada su njegovi intelektualni podvizi zapanjujući, sa strahopoštovanjem možemo posmatrati njegovu sposobnost postizanja uspeha dok se bori sa degenerativnom bolešću; najveći deo svog odraslog života on je proveo prikovan za invalidska kolica.

Hoking nije pripadnik nijedne religije niti spiritualnog pravca koji bi mu bili izvori ohrabrenja, a ipak se izdigao iznad života punog patnje. Na prvi pogled, logičko razmišljanje koje je odlikovalo njegov profesionalni trud predvidelo bi fatalističke i reakcije beznadežnosti u vezi s njegovom bolešću. Šta je, dakle, to u njegovim iskustvima što mu je omogućilo da strastveno sledi naučnu karijeru, prkosi negativnim prognozama i sve nas očara putevima kojima pronalazi smisao u životu? U knjizi *Stephen Hawking: A Life in Science (Stiven Hoking: život u nauci)* Vajt i Gribin (2002) daju opis života i rada profesora Hokinga koji čitaocu pruža razumevanje njegovog razvoja od doba kada je bio dečak do onog kada je postao svetski priznati naučnik.

Stiven Hoking je rođen u Londonu za vreme Drugog svetskog rata. Njegovi roditelji su poticali iz porodica srednje klase koje su cenile obrazovanje. Njegov otac je bio lekar i imao specijalizaciju iz oblasti tropskih bolesti. Kao udaljena figura u svojoj porodici, on je najveći deo svog vremena provodio u inostranstvu, sprovodeći istraživanja. On je mladog Stivena podsticao u školovanju i imao visoka očekivanja koja nisu uvek dostizana. Na primer, kada je Stiven imao osam godina, njegov otac se nadao da će on biti primljen u prestižnu školu Vestminster i bio je vrlo razočaran kada Stiven nije prošao na prijemnom ispitu. Kada je upisao koledž, otac ga je odvrćao od njegovih interesovanja za kosmologiju, jer to nije bilo „cenjeno“ polje. Majka mu je pružala više podrške. Ona je

---

* Fraza *living room conversation* podrazumeva organizovano vođenje razgovora o važnim temama u „atmosfera“ opuštenosti, nalik druženju sa prijateljima kod kuće, u dnevnoj sobi. Učesnici ne moraju biti stručnjaci za datu temu, jer je naglasak na razmeni mišljenja. – *Prim. prev.*

takođe studirala na Oksfordu, ali se kasnije zaposlila ispod svojih kvalifikacija, kao sekretarica u jedinici za medicinska istraživanja. O njihovom ranom odnosu se malo zna, ali njena aktivna uloga u liberalnoj politici i često javno ustajanje u Stivenovu odbranu daju izvesne nagoveštaje o tome da je ona promovisala slobodno mišljenje i podržavala Stivenove nesvakidašnje izbore. Njihov dom je opisan kao čist, ali pretrpan različitim stvarima koje su sakupljane širom sveta.

Kao dete, Stiven je bio ekscentričan, nespretan, mršav i slabašan. Zadirivali su ga i maltretirali, ali je stvorio malu grupu prijatelja koji su bili „najbolji u odeljenju“. Njegov superiorni intelekt prepoznat je u njegovoj desetoj godini, ali su zahtevi privatne škole Sveti Alban ostavljali malo mogućnosti za razvijanje interpersonalnih odnosa dalje od učionice. Detinje „ratne“ igre koje je on izmislio imale su toliko složena pravila i ciljeve, da su on i njegovi drugovi veliki deo svog vremena provodili u razmatranju posledica jednog jedinog poteza.

Sa sedamnaest godina Stiven je započeo dodiplomske studije na Oksfordu. Njegov otac se zalagao za to da ga prime, ali nije pokazivao mnogo poverenja u sposobnosti svog sina. Privatni tutor, po imenu dr Robert Berman, angažovan je da mu pomaže. Dr Berman je postao važan mentor dok je Stiven bio na koledžu, iako se on za akademsku pomoć vrlo malo oslanjao na njega. Stivenov urođeni talenat za razumevanje fizike omogućavao mu je da radi vrlo malo, a da ipak osvaja mnoge različite nagrade za akademsku izuzetnost. Takođe je razvio interesovanje za veslanje i pretvorio se u deo „ekipe u trendu“ kao agresivni kormilar. U to doba imao je reputaciju hrabrog, nemilosrdnog, ostvarenog, ali naizgled lenjog studenta. Kada je na završnom ispitu postigao rezultat koji je bio na granici između prvog i drugog po uspehu, njegova oholost je bila ta koja ga je dovela do diplome najvišeg nivoa na Oksfordu i do prilike da studira kod profesora Freda Hojla (Fred Hoyle, 1915–2001), vrhunskog astronoma tog vremena, na Kembridžu. Umesto toga, dodeljen je manje poznatom Denisu Sajami (Dennis Sciama, 1926–1999), koji se pokazao kao veoma pogodan mentor.

Stiven Hoking imao je dvadeset i jednu godinu kada mu je dijagnostikovana amiotrofična lateralna skleroza (ALS). Već je bio započeo svoje doktorske studije iz kosmologije, a vesti o bolesti izazvale su kod njega duboku depresiju; njegovi doktori su predviđali da mu je ostalo još dve

godine života. Počeo je da okleva da li da nastavi studije, koje su bile prožete sopstvenim preprekama, ali mu je susret sa jednim dečakom u susednom bolničkom krevetu pomogao da promeni gledište. Dok je gledao dečaka kako umire, razmišljao je: „Bar se usled mog stanja ne osećam bolesno. Ima ljudi kojima je gore nego meni.“ (White & Gribbon, 2002: 63) Dok je bio u bolnici, sanjao je da će biti pogubljen. U drugom ponavljajućem snu žrtvovao bi svoj život da bi spasao druge. Ovi snovi su bespomoćnost zbog bolovanja od neizlečive bolesti pretvorili u činove proganjanja od strane drugih ili altruističkog samoubistva. U oba slučaja, oni su njegovu pasivnost sveli na najmanju moguću meru. Zaključio je: „Ako ću svakako umreti, mogao bih onda bar uraditi i nešto dobro“ (White & Gribbon, 2002: 63).

Drugi snažan uticaj na njegov život imala je žena koju je upoznao na jednoj žurci, neposredno pre nego što mu je bolest dijagnostikovana – Džejn Vajld. Ona će postati njegova prva žena. Ona mu je vratila volju za životom i pružala mu podršku koja mu je bila neophodna da bi sa dvadeset tri godine stekao doktorat, uprkos ubrzanom pogoršanju zdravlja. Odlučili su da što pre zasnuju porodicu pošto je ostalo tako malo vremena. Četiri godine nakon što je Hokingu dijagnostikovana bolest, par je dobio sina. Nasuprot svim očekivanjima, Hoking nije umro. Zapravo, on je čudno procvetao. Njegova naučna karijera je krenula i on je do svog tridesetog rođendana već bio dobro poznat fizičar svetskog glasa. Sa trideset šest godina dobio je nagradu „Albert Ajnštajn“ koju mu je dodelio Memorijalni fond Luisa i Roze Štraus (*Lewis and Rosa Strauss Memorial Fund*) – to je jedna od najprestižnijih nagrada za fiziku. Naredne godine postavljen je za počasnog profesora matematike – *Lucasian Professor of Mathematics** na Univerzitetu u Kembridžu, mesto koje je nekad pripadalo seru Isaku Njutnu. Potom su mu se rodila još dva deteta, a Džejn je bila tu da ih podiže.

Njegov glavni metod nošenja sa ALS-om bio je taj da je najviše vremena provodio preokupiran prirodom i poreklom kosmosa, onim što

---

* Titula *Lucasian Professor of Mathematics* je jedna od najprestižnijih akademskih titula u svetu, koja se dodeljuje na Univerzitetu u Kembridžu. Ustanovljena je 1663. godine, a naziv je dobila po svom osnivaču Henriju Lukasu (Henry Lucas), članu Parlamenta Univerziteta u Kembridžu. – *Prim. prev.*

naziva „igrom Univerzuma“ (White & Gribbin, 2002: 118). Kaže da obično nije depresivan zbog svog hendikepa, jer: „Uspeo sam da radim ono što sam želeo uprkos njemu i to mi pruža osećaj uspeha“ (White & Gribbin, 2002: 192). Više voli da se drugi fokusiraju na njegova naučna dostignuća, a ne na fizička ograničenja. U nekom smislu, on nije dozvolio da ALS prodre u njegovu psihičku strukturu i definiše ni njega, niti njegov identitet. Ova tvrdoglavost je delimično odgovorna za njegovu rezilijentnost. Sa svakim izazovom svojoj sposobnosti da komunicira s drugima suočio se nudeći kreativno rešenje, odbacujući mogućnost da ostane nem. To je bila jedna vrsta tehničkih inovacija koja omogućuje da umesto njega govori kompjuter i da on kontroliše svoju pokretljivost, kao i da ponekad izrazi svoju ličnost, uz pomoć svojih invalidskih kolica kojima upravlja kompjuter.

Velika popularnost i uspeh njegovih knjiga *Kratka povest vremena* (1998)* i *Kosmos u orahovoj ljusci* (2001)** pokazale su njegovu sposobnost da se poveže sa laičkom publikom i pomogle mu u dostizanju međunarodne slave. Opisujući svoju motivaciju za ove projekte kaže kako jednostavno mora da obezbedi sredstva za previsoke troškove koje podrazumeva njegova svakodnevna nega. Kao javna ličnost, on se zalagao za to da ljudi sa smetnjama dobiju pristup tehnologiji koja olakšava pokretljivost i komunikaciju. Nije bio oslobođen javne kontroverze, pri čemu je najistaknutiji bio razvod od supruge sa kojom je proveo dvadeset pet godina u braku i potonja ženidba sa njegovom negovateljicom Ilejnj Mejsom 1995. godine. Zanimljivo, prvi muž Mejsonove, Dejvid, dizajnirao je prvu verziju Hokingovog kompjutera koji govori. To je, prirodno, naišlo na neodobranje. Uprkost ovakvim propustima, Stiven Hoking je uspeo da svoj sveukupni život ispuni smislom i svrhom. On ostaje ograničen invalidskim kolicima i potrebna mu je dvadesetčetvoročasovna nega. Pa ipak, on i dalje doprinosi životima drugih ljudi, vrlo mnogo putuje zbog posla, ali i uživanja, i strastveno se bavi naučnim traganjima.

---

* Kod nas je ovu knjigu, u prevodu Zorana Živkovića, izdala izdavačka kuća Alnari, Beograd, 2002, 2006, 2010. – *Prim. prev.*

** Naše izdanje preveo je Zoran Živković i izdala Informatika, Beograd, 2002. – *Prim. prev.*

Kristofer Riv (1952–2004)

Široko poznat po svojoj uspešnoj glumačkoj karijeri, naročito po ulozi Supermena, Kristofer Riv je zadobio još veće poštovanje zbog svoje reakcije na nesreću koja mu se desila na jahanju i ostavila ga paralisano od vrata nadole. Boreći se za oporavak, on je postao glasnogovornik i prepoznatljivo lice u ime osobâ sa povredom kičmene moždine. Pošto je povratio neke funkcije i zalagao se za istraživanje matičnih ćelija, on je tokom tog procesa zadivio svet svojim herojskim naporima i altruizmom. U svojoj autobiografiji *Still me (Još uvek ja* – Reeve, 1998), on je dokumentovao svoj život pre nesreće i ispričao svoja iskustva posle nje. Dopustio je čitaocu da bude intimni svedok njegovog putovanja, otkrivajući svoje misli, osećanja i uvide tokom puta.

Kristofer Riv je javno ispričao jedinstvenu priču o rezilijentnosti. On je odmakao dalje od uloge preživelog i uspeo da održi samopoštovanje, porodicu i karijeru. Njegov život pre nesreće možda sadrži nagoveštaje za razumevanje njegovih unutrašnjih resursa. Njegova priča takođe ističe važne spoljašnje izvore rezilijentnosti koji su mu bili dostupni. Na njegov način nošenja sa nevoljama uticali su i ovi unutrašnji i spoljašnji faktori. On pokazuje kako put do oporavka ne ostavlja po strani čovekove prvobitne ciljeve, već mu dozvoljava da prevaziđe ograničenja i ostane na započetom putu.

Kristofer Riv je rođen u Njujorku, država Njujork, a imao je četiri godine kada su mu se roditelji razveli. Odrastao je u Prinstonu, država Nju Džerzi, uglavnom sa svojom majkom i bratom, ali je redovno održavao kontakt sa ocem. Njegova majka Barbara bila je novinarka, a otac Frenklin bio je profesor i pisac. Tako je Riv na ranom uzrastu bio izložen socijalnim idejama i kreativnim umetnostima. On i njegov otac redovno su se družili sa Robertom Frostom, Robertom Penom Vorenom i Danijelom Patrikom Monihanom. Njegovi roditelji su visoko vrednovali obrazovanje; očuh mu je finansirao školarinu u uglednoj školi *Princeton Day School*.

Njegova majka je bila među prvima koji su na ranom uzrastu primećivali njegov bistar intelekt, kao i urođene talente, koji su obuhvatali talenat za sport, pozorište i muziku. Već sa devet godina, on je nastupao u profesionalnom pozorištu. Na adolescentskom uzrastu usklađivao je

školovanje sa karijerom koja je bila u povoju. Voleo je i hokej na ledu i bio glavni golman u srednjoj školi. Bio je i vođa među svojim vršnjacima u pozorišnim trupama, a i vrlo aktivan u školskim organizacijama. Nastavio je da istovremeno studira na koledžu Kornel i da uči i nastupa u vrhunskim pozorištima u Britaniji i Francuskoj. Umesto završne godine na Kornelu, prihvatio je mesto u čuvenoj školi izvođačkih umetnosti Džulijard (*Julliard School for the Performing Arts*) u Njujorku; Robin Viliams mu je bio cimer, a obojici su mentori bili najbolji profesori. Njegovi talenti su mu doneli mnogo prilika za kontakt sa izuzetnim ljudima, među kojima je najistaknutija Ketrin Hepbern, sa kojom je delio scenu u predstavi na Brodveju. Riv je bio marljiv i posvećen svom zanatu i njegov naporan rad bio je nagrađen. U šanse koje je dobijao uneo je ogroman talenat i u tom smislu je njegov glumački uspeh izgledao kao da je došao bez muke. Bio je samouveren, zgodan, šarmantan i principijelan.

Pored svojih profesionalnih napora, Riv je imao jaka liberalna politička ubeđenja. Njegov aktivizam je započeo protivljenjem vijetnamskom ratu u srednjoj školi i nastavio se podržavanjem zaštite okoline na koledžu. Riv se obratio Ujedinjenim nacijama u vezi sa zagađenošću reke Hadson u Njujorku. Takođe je pokrenuo i podržavao političke grupe da bi se pozabavile potrebama glumaca i čak rizikovao život zalažući se za čileanske glumce koje je progonila Pinočeova vlada. Sa ovom pozadinom i odlučnošću, ne čudi što se kasnije zalagao za sve ljude sa povredom kičmene moždine i što je odbacio pesimističnu poziciju u pogledu sopstvene medicinske prognoze.

Sa trideset godina Riv je dobio glavnu ulogu u filmu *Supermen* (Warner Brothers, 1978). To je bio rizičan potez za karijeru, pošto je detinjasta i zabavna priroda scenarija mogla da ga unazadi u odnosu na kadar ozbiljnih glumaca. Riv se, međutim, nije protivio preuzimanju rizika, a veliki uspeh filma je u stvari unapredio njegovu karijeru. U vreme snimanja *Supermena* u Engleskoj ušao je u vezu sa modnom agentkinjom Gi Ekston i zajedno su izrodili troje dece. Četiri godine kasnije su raskinuli svoju vanbračnu zajednicu, ali su nastavili da zajednički vrše roditeljsko pravo nad decom, prilično po uzoru na njegove roditelje. Ubrzo nakon njihovog raskida i njegovog povratka u Sjedinjene Države, upoznao je Dejnu i zaljubio se. Venčali su se, rodili sina i održali vezu punu ljubavi za koju će se kasnije dokazati da je u stanju da izdrži nezamislive teškoće.

Riv je bio entuzijastičan sportista. Bio je ostvaren kao pilot, strastveni jedriličar i takmičio se u jahanju. To je važno za razumevanje tragedije njegove povrede na jahanju, jer ona nije bila rezultat nepažljivosti, već stvarnog nesrećnog slučaja. Vermanov (1979) podsetnik da pripisivanje principu psihičkog determinizma ne sme izbrisati kapacitet za verovanje u pojavu slučajnih događaja direktno se odnosi na ovaj kontekst.

Moguće je da su Rivova ljubav prema sportu i fizičke veštine negovane tokom čitavog života bile prevedene na atletske veštine i snažan takmičarski duh koje je pokazao u svojoj fizičkoj rehabilitaciji. U trenucima i danima nakon nesreće on je prošao kroz spektar različitih emocija koje su uključivale i depresiju i suicidalni očaj. Bio je vrlo ozbiljan u želji da okonča svoj život, a Dejna je bila ta koja je izgovorila reči koje su ga izbavile: „Ti si još uvek ti i ja te volim“ (Reeve, 1998: 28). Dejnina ljubav, nega od strane njegove porodice i podrška široke društvene mreže počela je da upotpunjuje njegovu ličnu odlučnost. Oni su mu pružili okruženje koje je neprekidno pospešivalo rezilijentnost pri suočavanju sa preprekama, izrazitim očajem i periodima stagnacije.

Za vreme fizičke rehabilitacije Riv je nastavio svoj glumački život igrajući glavnu ulogu u filmu *Prozor u dvorište* (ABC, 1998). Takođe je ostvario svoj san režirajući televizijski film *In the Gloaming* (U suton, HBO, 1997) koji je, pored mnogih drugih nagrada, dobio i nagradu *Emi*. Riv je bio strogo posvećen svom fizičkom oporavku, održavajući opseg kretanja udova kako bi oni bili funkcionalni za slučaj ponovne inervacije. Koristio je inovativne tehnologije koje su mu omogućavale da se uspravi i „hoda“ po pokretnoj traci, koristeći električne implante koji su mu stimulisali mišiće.

Razgovarao je sa relevantnim pododborima Senata Sjedinjenih Država i aktivističkim grupama radi podržavanja političkih koraka da se uklone ograničenja na istraživanje matičnih ćelija i da se poveća federalno finansiranje istraživanja. Godine 1996. osnovao je Fondaciju Kristofera Riva za paralizu (*Christopher Reeve Paralysis Foundation*) kako bi pomogao u prikupljanju novca za Američku asocijaciju za paralizu (*American Paralysis Association*). Resursni centar Kristofera i Dejne Riv za paralizu (*Christopher and Dana Reeve Paralysis Resource Center*) sada je glavni resursni centar za porodice i pacijente sa paralizom.

Riv je podelio svoju ličnu priču angažujući se kao govornik i preko svojih knjiga. Obračao se širokom spektru publike s namerom da ih informiše i inspiriše. U svojoj knjizi *Nothing is Impossible* (*Ništa nije nemoguće*, 2002) Riv je govorio o značajnim temama kao što su humor, um/telo, roditeljstvo, religija, zalaganje, oporavak, vera i nada. Pri samoposmatranju prikazao je ove oblasti kao najvažnije u njegovom individualnom isceljenju. Ponudio je optimističnu perspektivu na sopstvene izazove i tvrdio da je ta perspektiva svakome i u svakoj situaciji dostupna.

Kristofer Riv je umro usled komplikacija povezanih sa dekubitalnim ulkusom (ranama od ležanja) na krsnoj kosti, što je uobičajeni problem kod paralisanih osoba koji nastaje usled nekretanja. Ali malo je verovatno da će ostati zapamćen po načinu na koji je umro. Njegovo odbijanje da se povuče pri suočavanju sa traumom koja menja život, sve što je izgubio i sve što je povratio, ostavlja zaveštanje istinskog Supermena koji čoveka podseća na to kako treba živeti. Pokazao je da dostojanstvo može opstati, pa čak i trijumfovati nad nedaćama. Rivu su posthumno dodeljena dva počasna doktorata,* jedan od strane Univerziteta Rutgers (*Rutgers University*), a drugi od strane Državnog univerziteta Njujorka u Stouni Bruku (*State University of New York at Stony Brook*) 2005. godine. Potonji doktorat je u njegovo ime primila Bruk Elison, mlada paralizovana žena o čijem životu je nedavno snimljen televizijski film, koji je režirao niko drugi do Kristofer Riv.

Majkl Džej Foks (1961–)

U filmu *Srećan čovek* (*Lucky Man*, 2001) Majkl Džej Foks, glumac koji je postao aktivista, opisuje svoj život i borbu sa Parkinsonovom bolešću. Kada se sredinom osamdesetih godina prošlog veka probio na televizijske kanale čitave nacije, Foks je zasmejavao Ameriku svojim ozbiljnim

---

* *Doctorate of Letters* (lat. *Litterarum doctor*) i *Doctorate of Humane Letters* (lat. *Litterarum humanarum doctor*) se negde smatraju višim od doktorata, jer se najčešće dodeljuju kao počasne titule za istaknuta dostignuća u humanističkim naukama, za originalan umetnički doprinos i sl. Ove titule ne treba mešati sa standardnim doktoratom, jer se one ne dobijaju standardnom procedurom završavanja doktorskih studija i branjenjem doktorske disertacije. – *Prim. prev.*

komičnim ludorijama i dečaćkim šarmom. Većina ljudi ga pamti po njegovoj uspešnoj karijeri u filmovima i televizijskim komedijama, sve do novembra 1998. godine, kada je obelodanio detalje o svojoj dugotrajnoj borbi sa nemilosrdnom, neizlečivom bolešću. Mnogi su bili šokirani implikacijama za njegovu budućnost, ali većina ljudi nije razumela šta to tačno znači. Njegovo uzdizanje do uloge aktiviste i prikupljanje sredstava za Parkinsonovu bolest pomoglo je da se šira javnost obrazuje o ovoj bolesti i njenoj prognozi. Umesto da se okrene alkoholu ili drogama ili da postane samodestruktivan na neki drugi način, on je postao snažniji i živahniji, sa obnovljenom borbenošću i osećajem svrhe. Nastavio je da vodi produktivan život i dostojanstveno se nosio sa gubitkom svoje glumačke karijere.

U prvom poglavlju svoje knjige Foks je zabeležio: „Vatrena želja glumca, kada razmislite o tome, jeste da što više vremena provede pretvarajući se da je neko drugi“ (str. 16). Sumnju u sebe opisuje kao „crva koji te jede i raste u direktnoj proporciji sa tvojim nivoom uspeha“ (str. 16). Ovde se može videti kako je Foks imao poteškoće sa samopoštovanjem, a njegov život se otkriva kao život koji nije oslobođen neuspeha i izazova. Saznaje se da je njegova glavna poteškoća bila da održi vezu sa uobičajenim ljudskim iskustvima usred neuobičajenog života. Narativ koji nam Foks pruža Parkinsonovoj bolesti daje glavnu ulogu. Nasuprot ulozi zlikovca – uništitelja karijere, bolest postaje heroj koji Foksu pomaže da održi vezu sa mekom i ranjivom stranom ljudskosti.

Majklov otac bio je vojno lice, ali je on veliki deo svog detinjstva proveo sa svojim bratom i tri sestre u Bernabiju, u Britanskoj Kolumbiji, nakon što se njegov otac penzionisao. Voleo je hokej i bio je prilično dobar u njemu, ali je njegov nizak rast ograničio sve nade u karijeru profesionalnog sportiste. Uvek je bio porodični klovn, a njegovo interesovanje za izvođačke umetnosti nije bilo iznenađujuće onima koji su ga poznavali u vreme njegovog detinjstva. Njegova Nana (dadilja) bila je osoba koja je to shvatila vrlo ozbiljno i koja je videla nešto specijalno u njegovoj budućnosti. Ona je bila ta koja je predvidela: „On će verovatno jednoga dana biti poznat.“ Njen uticaj na njegov život bio je veliki, a njena smrt, kada je Foks imao jedanaest godina, bila je izuzetno uznemirujuća za njega. Njena vera u Majkla je, međutim, ostala izvor podstreka za njega još dugo nakon njene smrti. Majka Majkla Džej Foksa je bila pu-

na ljubavi i ostaje njegov izvor podrške. Foks svojim roditeljima pripisuje to da su mu omogućili da postane psihološki snažan i snalažljiv. Ova bliska porodična mreža nesumnjivo je bila od pomoći u gajenju njegovih snova, ali je njegovo sticanje slave takođe bilo potpomognuto urođenim talentom, istrajnošću i srećnim slučajem.

Počeo je da istražuje kreativne umetnosti kroz pisanje, slikanje i sviranje gitare u „rokenrol garažnim bendovima“ pre nego što je shvatio da ga zanima gluma. Sa petnaest godina je debitovao kao profesionalni glumac igrajući jednu od glavnih uloga u komičnoj seriji. Sa osamnaest se preselio u Los Angeles i posle tri godine igranja malih uloga dobio je ulogu Aleksa P. Kitona u popularnoj televizijskoj komičnoj seriji *Porodične veze* (*Family Ties*, 1982–1989). To mu je donelo široku prepoznatljivost i mnoge profesionalne nagrade, uključujući tri *Emija* i *Zlatni globus*. Kasniji uspeh u filmu *Povratak u budućnost* (Universal Pictures, 1985), doneo mu je ogromno bogatstvo i pružio mu dugotrajan osećaj uspeha. Međutim, slava je donela i lične izazove.

Zamagljena razlika između javnog i privatnog iskustva, koja sledi nakon dostizanja slave, dovela je Foksa do osećaja dezorijentisanosti i nedostatka unutrašnje potpore. Njegovo uzimanje alkohola, koje je već bilo na ivici da postane preterano, pogoršalo se. Dok ideja o glumi obuhvata međusobno ukidanje sumnje i prihvatanja uloga, za „biti slavan u američkoj kući zabave“ ne postoji vodič ili scenario koji bi upravljao čovekovim životom. Njegov očajnički napor da ostane priseban i u kontaktu sa realnošću, pri činjenici da je slavan, bio je opterećen složenim emocijama koje su se javile usled saznanja da boluje od ozbiljne, Parkinsonove bolesti.

Njegova žena, Trejsi Polan, tada je imala veliki uticaj na njegov život. Pre nego što su se venčali, kao koleginica u seriji *Porodične veze*, ona mu je postavila izazov da proceni svoje navike uzimanja alkohola. Njihova veza mu je dozvolila da vidi značaj stvaranja svetog prostora među njima, koji je održavao granice prema ostatku sveta, a ona ga je ohrabivala da odbaci svoju personu „mekušca“ i pozivala ga je da preuzme odgovornost za svoje postupke. Smanjio je uzimanje alkohola, a ona je bila uz njega za vreme brojnih odlazaka u bolnicu koje je nalagala njegova bolest.

U narednih sedam godina Foks je svoju dijagnozu krio od javnosti i većine svojih profesionalnih kolega. U jednom delu tog perioda istrpeo

je šokiranost, poricanje, stid i strah. Usled prirode bolesti i dostupnog tretmana za nju, tri do četiri puta dnevno dolazi do oscilacija između kontrolisanja simptoma i njihovog pogoršanja. To je predstavljalo pretnju za njegovu karijeru, a tajenje ovih činjenica još više ga je ograničavalo. Ali, on je svoju bolest opisao i kao „dar“ koji mu je pružio priliku da bira između „usvajanja nepoverljivosti i započinjanja jednog puta“ (Fox, 2002: 5). „Stav – drži glavu dole i teraj dalje“ (Fox, 2002: 17) i često oslanjanje na sposobnost izbegavanja, izvrđavanja i predviđanja potencijalnih prepreka na putu postali su njegove lične crte, crte osobe sa energičnom i adaptivnom prirodom.

Foksova lična borba sa Parkinsonovom bolešću postala je javna 1998. godine. Putem serije medijskih obelodanjivanja vesti su se raširile, a neočekivan rezultat ovog javnog razotkrivanja bio je da su mnogi drugi ljudi osetili manji stid, jer su bili povezani sa njim zajedničkom bolešću. Ovo zapažanje je Foksa motivisalo da zauzme aktivnu ulogu u zalaganju za javno zdravlje. Godine 1999. obratio se Finansijskom komitetu Senata Sjedinjenih Država (*United States Senate Appropriations Committee*) i tražio da se više federalnih sredstava ulaže u istraživanje Parkinsonove bolesti. Nakon povlačenja iz glume kao redovnog posla 2000. godine, osnovao je Fondaciju Majkla Džej Foksa za istraživanje Parkinsonove bolesti (*Michael J. Fox Foundation for Parkinson's Research*). Sada je često pristalica političkih kandidata koji podržavaju istraživanja matičnih ćelija, čime bi se moglo doći do leka za Parkinsonovu bolest. Pri ovom prelazu, Foks je nemoguću ličnu situaciju pretvorio u društveni pokret ka promeni, dok je zadržao i optimizam i zahvalnost za prilike koje mu je život pružio.

LEKCIJE IZ NJIHOVIH ŽIVOTA

Neki od nas, koji su se u detinjstvu susreli sa nedaćama, prihvatili su to kao „demon“ kreativnog uvida i svrhe i živeli su ispunjeno, bez previše zavisti ili ozlojeđenosti. Drugi su postali magneti za privlačenje još bolja, uvek podložni ponovnom kreiranju onoga što ih je povredilo. Izgleda da razlika leži u stavu koji se zauzme prema patnji i bolu (Young-Eisendrath, 1996: 61).

Kratka lista zaštitnih faktora oko kojih su se istraživanja rezilijentnosti okupila obuhvata: veze sa kompetentnim i brižnim odraslim osobama, kognitivne i samoregulativne veštine, te pozitivno viđenje sebe, kao i motivisanost da se bude delotvoran u spoljašnjoj sredini (Masten, 2001: 234).

Kao prvo i najvažnije, priznajmo da skice koje sam ovde naveo ne sačinjavaju psihoanalitičke podatke; njihovo prikupljanje zahteva pristanak, saradnju, bliskost, poverljivost i pažljivo praćenje procesa. To ovde nemam. Ono što imam je psihodinamska etnografija koja pruža određene nagoveštaje o konkretnim pojedincima, ali većinom donosi krupnije obrasce. Zaista, pažljiv pogled na kratke istorije ova tri čoveka otkriva mnoge zajedničke oblasti, koje uključuju sledeće:

- imali su roditelje koji su ih voleli (iako su se Rivovi roditelji razveli, održali su prijateljski odnos i mnogo su voleli svoju decu);
- imali su izuzetne urođene talente koji su bili vidljivi od ranog detinjstva, pa nadalje;
- brižni roditelji, negovatelji (Foks) i mentori (Hoking i Riv) podsticali su ove talente;
- rano su se uverili u svoju telesnu snagu i integritet, čak i superiornost, putem znatnih atletskih veština (veslanje kod Hokinga, jedrenje i jahanje kod Riva i hokej na ledu kod Foksa);
- imaju/imali su supruge koje ih vole i podržavaju;
- imali su više nego dovoljno „iskustava efikasnosti“ (Wolf, 1994) u smislu toga da im je trud donosio željene rezultate, pa čak i javno priznanje;
- imali su pouzdane finansijske resurse.

Može se smatrati da ovih sedam faktora pripadaju trima kategorijama: (1) *konstitucionalnoj* (talenat, fizička sposobnost, dobri geni); (2) *porodičnoj* (roditelji i supruga koji ih vole); (3) *društvenoj* (mentori, uspeh u društvu, slava i novac). Oni čine ono što je Parens (2004), skidajući kapu onome ko je smislio tu ideju i onima koji su je proširili, nazvao „Garmezi-Lutar trijadnim procesima“. Ovo se odnosi na tri faktora (biološki, intrapsihički i socijalni) koje je predložio Garmezi (1985) kao osnovnu podlogu ljudske rezilijentnosti.

Beskorisno je ponovo navoditi nepogrešivo prisustvo ove trijade u životima Hokinga, Riva i Foksa. Važnije je postaviti pitanje da li su sva tri elementa Garmezijeve trijade od suštinske važnosti za razvijanje rezilijentnosti. Može li snaga u jednoj oblasti (konstitucionalnoj, intrapsihičkoj ili socijalnoj) učiniti snagu u drugoj ili trećoj oblasti nepotrebnom? Drugo pitanje uključuje „poseban“ status tri osobe koje su ovde opisane. Da li su ove osobe zaista izuzetne ili tako deluju usled njihove svetske slave? Prethodna slava Kristofera Riva i Majkla Džej Foksa sigurno je odigrala ulogu u tome koliko nama njihove priče deluju fenomenalno. Ali šta reći o Stivenu Hokingu koji je stekao međunarodnu slavu *nakon* što se razboleo od bolesti koja ga je osakatila? Izgleda da odgovor glasi: iako slava i novac mogu da pomognu, nešto iznutra, neka unutrašnja vatra je ta koja čoveku pomogne da izdrži period kada je na ivici da odustane. Da je ta „prava stvar“, da izvedemo zaključak iz Volfove (1979) fraze za odlučnu prirodu astronautâ Apola 11, sačinjena od složenih bio-psihosocijalnih komponenti – to se podrazumeva. Hoking je možda „nepovredivo dete“ (Anthony, 1987), ali izgleda da ima istine i u Setlidžovoj izjavi da je „preovladavanje ljubavi ‘lepak’ u jedinstvenoj self-reprezentaciji“ (1992: 352). Ako je to tačno, onda možemo dodati da je ljubav (drugih, prema drugima, prema sebi i prema životu uopšte) ta koja na kraju krajeva leži u osnovi fenomena rezilijentnosti. Istovremeno, izgleda da ovde ima nečeg što nam izmiče. Potreba da znamo više snažno se oseća.

NEKA NOVIJA ISTRAŽIVANJA

Kao otporne mladice drveća koje su morale da rastu pod neobičnim uglovima ne bi li zaobišle prepreke koje im zaklanjaju sunčevu svetlost, oni koji su u mladim godinama trpeli genocidne progone sledili su sopsstvene krivudave staze kako bi rasli (Brenner, 2008: 80–81).

Iako ne verujem da se rezilijentnost može izazvati ili usaditi, ona se može modelovati i ojačati. Suprotno, rezilijentnost se može umanjiti ili izgubiti u stanjima regresije i/ili oštećenja ličnosti. Neke osobe koje su preživele teške, dugotrajne i ponavljane traume ipak su bile u stanju da ponovo izgrade zadovoljavajuć život posle traume. Ne uspevaju svi koji

prežive i da cvetaju, ali rezilijentnost može praviti razliku između delotvornog prevladavanja i hronične slabosti (Blum, 2008: 189).

Novija istraživanja rezilijentnosti umnogome su podržala ranije pomenuta Garmezijeva (1985) gledišta, a dodala su i izvesne važne nijanse našem razumevanju ovog fenomena. U nizu radova, Sirilnik (2004, 2005, 2008) je istakao da se kapacitet za rezilijentnost značajno povećava ukoliko se traumatizovana osoba može nekako okrenuti novoj figuri za koju će se afektivno vezati – uspostaviti s njom emocionalan odnos. Ova veza postaje „tutor rezilijentnosti“ (2008: 24). Drugi važan faktor jeste kapacitet da se osmisli haos koji osobu okružuje.

Znajući da je trauma vezana za realnost (izgladnjivanje, mučenje) i da je traumatizovanost povezana sa predstavama realnosti, možemo reći da ona potiče iz sistema znakova, značenja i izražavanja emocija koje konstruiše grupa iz detetove okoline. Značenje koje je pripisano događaju ističe kritičnu ulogu narativa koji će podržati rezilijentnost ili je sprečiti. Ukoliko se nakon traume događaj smesti u prošlost, u istoriju, to dozvoljava stvaranje temelja koji će biti orijentisan ka viziji sveta koji opažamo (Bruner, 1990). Čim je događaj uokviren smislom i usmeren u određenom pravcu tako što se stvaraju narativi i fantazije, ranjeno dete zna kako da se ponaša, kako da izbegava, kako da laskanjem dođe do nečega i kako da napadne stresor ili se privije uz svoju sigurnu bazu da bi naučilo da se suočava sa opasnošću (Cyrułnik, 2008: 26).

Drugu grupu savremenih istraživača čine Sautvik i saradnici (2005, 2008), koji su istakli složeno međusobno dejstvo genetičkih, neurofizioloških i sredinskih varijabli pri određivanju kapaciteta za rezilijentnost osobe. Oni su podvukli važnost humora, altruizma, uzemljavanja u realnosti i dobrih uzora.

Hauzer i saradnici (2006) su, istražujući tokom mnogo godina životni put adolescenata sa problemima, naglasili kako je korisno konceptualizovati rezilijentnost kao proces, a ne kao zbir crta ličnosti. Kada se posmatra na ovaj način, kapacitet za rezilijentnost je otvoren za uticaj vremena i iskustva. Drugim rečima, rezilijentnost je razvojni proces i, kao i svi takvi procesi, može pretrpeti regresivno pogoršanje ili progresivno učvršćivanje. Istraživanje Hauzera i saradnika (2006) otkrilo je

da tri faktora – povezanost, agensnost i reflektivnost – igraju veliku ulogu u učvršćivanju rezilijentnosti. Po njima:

Refleksivnost je radoznalost prema sopstvenim mislima, osećanjima i motivima, volja da se oni razumeju i da se sa njima odgovorno postupa. *Agensnost* je uverenje da je ono što osoba radi važno, da ona može imati uticaj na sopstveni život. *Povezanost* – angažovanje i interakcija s drugima – može biti visoko vrednovana čak i kada u blizini nema drugih ljudi koji pomažu, a to na mlade može uticati tako da oni budu u stanju da veze koje pružaju podršku koriste onda kada su dostupne (Hauser, 2006: 39, kurziv je originalan).

Ove stvari usmerile su fokus 38. Godišnjeg simpozijuma Margaret S. Maler koji je održan u Filadelfiji, u Pensilvaniji, 14. aprila 2007. godine, a čije su aktivnosti objavljene u izdanju pod nazivom *The Unbroken Soul (Neslomljena duša, Parens et al., 2008)*. Pored gorepomenutih gledišta Sirilnika i Sautvika sa saradnicima, ovo izdanje sadrži još dva izvanredna rada – Henrija Kristala i Harolda Bluma. Kristal, koji je dao veliki doprinos istraživanju traume holokausta (1973, 1981, 1985), izjavio je u ovom izdanju da pod ekstremno lošim okolnostima „skriveni preostali optimizam dopušta izvesnu ograničenu budnost i inicijativu, pa čak i domišljatost“ (2008: 55). On je naglasio da je za preživljavanje i rezilijentnost potrebna posebna kombinacija pozitivnih crta ličnosti i srećnih okolnosti. Međutim, na kraju, pristup dobrim unutrašnjim objektima, ljubav drugih i prema drugima jesu ono što osobu koja prolazi kroz mračan period održava u preživljavanju teške traume.

Iznad svega, postoji jasna indicija da je rezilijentnost osobe proporcionalna njenom kapacitetu za mobilizaciju svojih moći za ljubav. Ljubav koja je u detinjstvu dobijana na povređujući način doživljava se kao bes ili mržnja. Ljubav koja je postala bespomoćna manifestuje se kao stid. Međutim, ljubav predstavlja samointegrišuće i samoisceljujuće moći preživelog (Krystal, 2008: 62).

Blum (2008) je napravio razliku između dva tipa rezilijentnosti: jedan podrazumeva opiranje traumatskoj dekompenzaciji, a drugi osigurava oporavljanje od nje. Govoreći o prvom tipu, Blum navodi kako

neki pojedinci, priznaje da je u pitanju manjina, uspevaju da izbegnu traumatizovanje ili doživljavaju samo vrlo blago i prolazno uznemirenje kada se suoče sa ekstremnim okolnostima. Citirao je zapažanja Entonija i Kolera (1997) o „nepovredivoj deci“ koja ne samo da su preživela ekstremno haotično odgajanje, već su i napredovala i, ponekad, postajala vrlo kreativna. Kada govori o drugom tipu rezilijentnosti, Blum ističe stapanje varijabli koje su potrebne da bi se osigurao oporavak od traume. Govoreći o nacističkom holokaustu, Blum je zabeležio:

Jevreji su preživeli uz pomoć sreće, slučajnih događaja, svoje visprenosti, mudrosti svojih porodica, te tako što su koristili svaku priliku da ostanu skriveni, da se kriju naočigled svih ili da se sklone sa vidika, da pobjegnu, da se sprijatelje s onima koji su im mogli pružiti pomoć. Slučaj je igrao ulogu u susretima sa ljubaznim nepoznatim osobama i s onim skrivenim pojedincima koji su pružali sklonište i zaštitu od ubistava. Slučaj je takođe bio na strani pripremljenog uma koji se onda mogao bolje nositi sa hitnim situacijama (Blum: 2008: 177).

Takođe se moraju pomenuti noviji memoari Henrija Parensa, istaknutog psihoanalitičara koji je kao dete preživeo holokaust. Pod naslovom *Renewal of Life: Healing from the Holocaust (Obnavljanje života: oporavak od holokausta*, Parens, 2004), duboko dirljivo i mudro izdanje pruža izveštaj iz prve ruke o teškoj psihičkoj traumi, herojskoj borbi za opstanak i rast, moćnoj ulozi stranaca i nepoznatih brižnih ljudi koji pružaju podršku, etičkom imperativu za svedočenjem, doprinosu superiornog intelekta pri adaptivnom suočavanju sa psihičkom ugroženošću, ali iznad svega, konstantno održavanoj snazi dobrih unutrašnjih objekata (Parensova majka je zasigurno bila više nego „dovoljno dobra“) u formiranju geštalta koji nazivamo „rezilijentnošću“.

U komentaru o skraćenoj verziji ove autobiografije (Parens, 2008), Šapiro (2008) je istakao isceljujuće moći stvaranja ličnih narativâ, bili oni u obliku pisanih memoara ili ko-konstruisanih psihoanalitičkih scenarijâ.

U ličnom narativu, osoba može polako razrešiti komplikovana pitanja o tome šta se to tokom tog vremena desilo, kako su se stvari razvijale, za šta je osoba sama odgovorna, a za šta su odgovorni drugi, šta se moglo kontro-

lisati ili sprečiti, a šta ne, šta je navelo druge da čine to što su činili, zašto se loše stvari dešavaju nevinim ljudima, koja je bila uloga onih koji su posmatrali sa strane, a koja pomagača, koja je uloga čistog zla, uloga slučaja, sudbine ili predodređenosti, gde je mesto veri i duhovnosti, kako razumeti konfuziju i paralelne svetove – kao npr. ako je osobi pomogao neko ko je išao na skijanje usred genocida koji se događao. Mi ljudi tragamo za smislom. Pričanje priče može biti i neverovatno utešno i izuzetno bolno. Pričanje i prepričavanje priča od centralne je važnosti za isceljenje i oporavak od traume (Shapiro, 2008: 121).

Istovremeno, mora se obratiti pažnja na Varvinovo (2009) upozorenje da ne treba idealizovati koncept rezilijentnosti. Daleko od toga da je to dar koji se spontano pojavljuje; rezilijentnost predstavlja ostvarenje do kojeg se dolazi uz mnogo rada i krvi, ugrabljeno iz čeljusti psihičkog poništavanja. Rezilijentnost ne podrazumeva:

(...) idealističko gledište o ljudskoj prirodi, a zasigurno ni o nečijoj ličnoj prirodi. Rezilijentnost se odnosi na emocije kao što su hrabrost, ljubav, humor, ali i na kapacitete za suočavanje s teškim emocijama kao što su mržnja, želja za osvetom, depresija i želja za uništavanjem, zatim na kapacitete za rad na njima i za njihovo prevazilaženje. Rezilijentnost se, sa stanovišta emocija, možda više odnosi na kapacitete za suočavanje s negativnim emocijama i na snagu za sprovođenje plana i zastupanje samog sebe (Varvin, 2009: 364).

Varvin je naglasio da ono što se dešava nakon traumatizacije jeste produžen i složen proces. A taj proces ne zavisi od varijabli unutar same osobe (npr. njene inteligencije, dobrih unutrašnjih objekata), već od funkcije „držanja“ koju pruža šira kultura, kao i od slučajnih srećnih događaja. U sličnom tonu, čija uvrnutost podseća na to kako je Frojd često govorio o masama, Varvin zaključuje:

Razmišljajući o rezilijentnosti, takođe mogu videti jasnije šta ne bi trebalo činiti pri susretu sa traumatizovanim i oštećenim osobama, a što se sve prečesto dešava usled nehumanih birokratskih rutina, ksenofobične politike i čiste gluposti (Varvin, 2009: 367).

ZAKLJUČNE NAPOMENE

To, kakvo je stanje osobe, kakvi su njeni životni uslovi u vreme događaja ključno je u odnosu na to kako će trauma na nju ili njega uticati. Sama trauma će na pojedinca uticati na osnovu ovih parametara. A oporavak od traumatizacije zavisice od stanja osobe nakon što je trauma završena i stanja njenog objektnog univerzuma, i kratkoročno i dugoročno (Parens, 2009: 336).

U ovom pregledu rezilijentnosti prvo sam istakao poteškoće u definisanju ovog koncepta, a potom ponudio njegovu uslovnu psihoanalitičku definiciju. Podvukao sam višestruke i složene varijable koje doprinose ljudskoj rezilijentnosti i pokušao da ih prikažem uz pomoć istorija borbi tri istaknuta pojedinca sa razarajućom fizičkom bolešću. Pošto sam, dakle, postavio temelj za dublje objašnjavanje rezilijentnosti od strane onih koji su dali svoj doprinos ovom izdanju, želim da zaključim time što ću ukazati na neke oblasti koje, po mom mišljenju, i te kako zahtevaju dalje ispitivanje. Predstavljam ih u obliku sledećih pitanja:

- Da li je rezilijentnost ujednačena, kada govorimo o funkcionisanju ličnosti, ili postoji u kombinaciji sa krhkim ostrvima rigidnosti?
- Da li je rezilijentnost posle traume samoograničavajuća ili samoodržavajuća?
- Da li rezilijentnost nakon traume predviđaju, oslikavaju ili prate karakteristični snovi?
- Ima li koncept rezilijentnosti slične primene kod dece i kod odraslih?
- Kako rezilijentnost i razvojno sazrevanje utiču jedno na drugo?
- Koliko je kulturalni kontekst značajan u oblikovanju rezilijentnog ishoda traume? Novija knjiga Harvija i Tumala-Nare (2007) bavi se ovim pitanjem dubinski, ostavljajući vas da se pitate je li moguće da postoje „supkulture fleksibilnosti“ i „supkulture rezilijentnosti“ u kontekstu psihologije velikih grupa.
- Koja je uloga verovanja u boga kada je reč o ljudskoj rezilijentnosti?
- Postoji li nešto što bi se moglo nazvati preteranom rezilijentnošću?
- Na kojoj tački psihoekonomije rezilijentnost stiže „kao da“ kvalitete (Deutsch, 1942)?

- Da li traume koje su prouzrokovali članovi porodice, kako bi se prevazišle na rezilijentan način, zahtevaju pomoć od strane osoba koje su izvan porodice i suprotno?
- Da li stapanje konstitucionalnih, psiholoških i društvenih faktora koji dovode do rezilijentnosti ima kvalitativnu ili kvantitativnu dimenziju?
- Da li kreativni izlazi (npr. poezija, slikanje) proističu iz rezilijentnosti ili je prouzrokuju?

Što se tiče ovog poslednjeg pitanja, izgleda da odgovor glasi: „I jedno i drugo“. Drugim rečima, kreativnost je istovremeno i izvor i posledica rezilijentnosti. Ovaj paradoks se najverovatnije neće razrešiti. Važnije je prepoznati ono što je Kogan elokventno izjavio:

Time što se pojavljuje u prelaznom prostoru između ponovnog odigravanja i reprezentovanja, kreativna aktivnost u krajnjoj liniji [osobi] dopušta da bude u dodiru sa žalovanjem i omogućava da se ono prorađuje. Ona potvrđuje sile života, dakle, prevazilazi tišinu i smrt. Kao čin imaginacije, ona je put do nade i dubokog početka (2007: 122).